



Psykologyrkets utveckling i Sverige

Seniorpsykologer berättar

Ett ämne — två världar

Lennart Parknäs

Att hålla på att bli psykolog

Anders Hallborg

Att bli psykolog innan det fanns en professionsutbildning

Gunn Johansson

Hur jag inte blev psykolog

Lars Sjödahl

Mitt yrkesliv som arbetspsykolog, forskare och pedagog

Seniorpsykologerna inom Sveriges Psykologförbund
i samarbete med Psykologihistoriska Sällskapet

Innehåll

| | |
|---|-----------|
| Innehåll | 3 |
| Inledning | 4 |
| Presentation av författarna | 5 |
| Att hålla på att bli psykolog. Lennart Parknäs | 7 |
| Student och studentliv | 7 |
| Att läsa psykologi | 8 |
| Har ämnet pedagogik något att ge till en pedagog? | 9 |
| Att bli chefspsykolog utan att ha arbetat som psykolog | 11 |
| Paradigmskifte | 12 |
| Jag vill bli riktig psykolog | 13 |
| Fredsarbete | 17 |
| Upplevelsens innerlighet | 18 |
| Hur man får ett akademiskt betyg gratis – och tackar nej! | 19 |
| Att bli psykolog innan det fanns en professionsutbildning. Anders Hallborg | 21 |
| Hur jag inte blev psykolog. Gunn Johansson | 25 |
| Yrkesval | 25 |
| Extraknäck hos forskarna | 26 |
| Praktik | 26 |
| Valet mellan forskning och praktik | 27 |
| Personförteckning | 28 |
| Förkortningar | 28 |

Inledning

Föreningen Seniorpsykologer inom Sveriges Psykologförbund har initierat ett projekt där pensionerade psykologer beskriver sitt arbetsliv. De olika berättelserna speglar förutsättningarna för psykologarbete under andra hälften av 1900-talet, hur samhällsliga förändringar och idéer har påverkat yrkesrollen och hur psykologerna själva har format sina arbetsuppgifter. Berättelserna utgör personliga dokument över hågkomsterna. De är sammanställda områdesvis inom det kliniska (del 1), arbetspsykologiska (del 2) och pedagogiska området (del 3). Dessutom finns ytterligare en avdelning med berättelser som inte kan kategoriseras på ovan nämnda sätt men som dels beskriver psykologers arbetssituation under en period när yrket knappast fanns, dels psykologarbete i anknytning till psykologutbildning och forskning (Ett ämne – två världar del 4).

Författarna beskriver sin väg till psykologyrket som då de började sin yrkesbana saknade en sammanhållen psykologutbildning som grund. Ingången i yrket varierar därför i hög grad liksom de ämnen dåtidens unga psykologer läste. Kampen för en sammanhållen psykologutbildning fördes av Psykologförbundet och finns beskriven i Bengt Göranssons skrift ”Profession på väg. Markering och etablering” (Psykologförbundet 1997). En ämneskombination av psykologi, pedagogik och sociologi eller statistik kom i en första förordning 1959 och stadfästes 1964. Psykologförbundet hade i uppgift att ”certifiera” psykologerna, dels med en B-behörighet (biträdande psykolog) som erhöles efter fil.kand. och praktisk tjänstgöring och dels A-behörighet (självständig psykolog) som följde på lic. examen. För att komplettera grundutbildningen infördes en tvåårig vidareutbildning efter grundexamen. Psykologexamen tillkom 1972, den statliga legitimationen 1978 och ett sammanhållet femårigt psykologprogram 1982.

Berättelserna avspeglar den situation som det innebar att komma som en ny yrkesgrupp och kräva plats och gehör för psykologiska kunskaper, en kamp som alla psykologer fick utkämpa. Det gällde att klara av motsättningar till annan personal som kunde känna sig hotad både vad gällde monopol på kunskaper och intressen att bevaka, inte minst i fråga om status. Psykologi var för många något mystiskt och ovederhäftigt, ibland till och med hotfullt, vilket också satte sin prägel på uppfattningen om psykologer.

Det finns gemensamma teman i flertalet berättelser trots att de är hämtade från helt olika verksamheter. Till en del beror detta på att många av de beskrivna arbetsplatserna funnits inom den offentliga sektorn. Det är teman som handlar hur psykologerna utvidgade sina insatser mot nya arbetsfält, hur aktiv kampen var för att få personer med funktionshinder att accepteras, hur man

arbetade mot att öka insyn och delaktighet i utredningar och behandlingar och hur organisationsförändringar kom att påverka arbetet och psykologernas egen situation. Ett annat tema är de konflikter inom psykologkåren som uppstod när nya psykologiska metoder introducerades och hur de så småningom assimilerades. Det gällde t.ex. olika former av gruppmetoder som ifrågasattes av de som försvarade den traditionella inriktningen med individbaserade bedömningar och behandlingar. Ett annat exempel är beteendeterapeutiska metoder som stred mot gängse psykoanalytiskt inriktade teorier.

Vi får alltså ta del av en yrkeskårs framväxt och utveckling från den tid då få visste vad psykologi var och vad en psykolog kunde användas till. En ytterligare tanke med att presentera dessa berättelser är att ge nya psykologer en historik så att nuvarande erfarenheter av psykologyrket kan förstås utifrån den utveckling som skett under årtionden. De erfarenheter som speglas är en rik provkarta på hur enskilda psykologer, men också i grupp, påverkat sin egen arbetssituation och i hög grad spridit psykologisk kunskap till sin omgivning.

Även de psykologer som varit med under denna period har glädje av att läsa, kanske med igenkännande leenden. De som hittills har läst brottstycken av texterna har alla börjat minnas och berätta egna erfarenheter. Det betyder att det finns många fler berättelser. Därför önskar vi att ännu fler vill dokumentera sitt arbetsliv, både de som avslutat sitt yrkesliv och de som är mitt upp i det.

Texterna har i ringa grad redigerats. För sammanställning och förord till de olika avsnitten svarar en redaktion som har bestått av Ulla-Britt Selander, v. ordförande i Seniorpsykologerna samt professorerna Siv Boalt Boëthius och Gunn Johansson som representanter för Psykologihistoriska Sällskapet.

Redaktionen

Presentation av författarna

Lennart Parknäs. Leg psykolog, fil.lic. Efter en tjänst som folkskollärare var han från 1959 verksam som psykolog inom kriminalvård, som lärare och forskare på pedagogiska institutionen i Göteborg och som förste skolpsykolog. Ledamot i styrelsen för Psykologförbundet under 10 år. Arbetade internationellt med fredsfrågor och startade bl.a. Psykologer mot kärnvapen. Även aktiv inom litterära och konstnärliga föreningar, liksom inom seniorpsykologerna. Avliden.

Lennart Parknäs beskriver i *”Att hålla på att bli psykolog”* sin yrkesbana som inföll under den tid då en formell psykologutbildning saknades. Vi får ta del av de vägar som blivande och även yrkesverksamma psykologer kunde ta sig fram på i ett förhållandevis oetablerat yrke. Bland annat finns en beskrivning av hur forskning kring inläring så småningom resulterade i programmerad undervisning i t.ex. elektrisk tändning vid bergsprängning, körkortsteori och matematik för skolan. Ersättningen i det första fallet var också unik. Man tog betalt efter vad eleverna lärde sig. Han beskriver också sitt aktiva arbete med att utöka psykologernas antal och arbetet med att förbättra inläringssituationen i skolan. När så småningom psykodynamiskt orienterade tankegångar gjorde sig gällande inom psykologkåren beskrivs detta som ett paradigmskifte som kom att förändra psykologernas insatser i skolan, inte utan kontroverser dock. Vi får också veta vilka viktiga personer som bidragit till både hans egen och yrkets utveckling.

Anders Hallborg. Leg psykolog, fil lic. Från 1966 fram till 2007 verksam på psykologiska institutionen i Lund som lärare och forskare samtidigt som han periodvis arbetat som psykolog inom det kliniska området. 1986-2007 VD och utbildningsledare för IHPU, Institutet för högre psykologutbildning, inom Psykologförbundet.

Anders Hallborg ger i *”Att bli psykolog innan det fanns en professionsutbildning”* några ögonblicksbilder av de tillfälligheter som avgjorde hans väg till psykologyrket och hans yrkesbana inom universitetsvärlden. Detta under en tid då psykologyrket i princip var okänt. Han var med då institutionerna för psykologi och pedagogik utformade sin utbildning och berättar hur det gick till när han fick ansvar för utbildningar på, i hans tycke, tämligen bristfälliga meriter. Perioden präglades också av mycket radikala studenter i spåren av Mentalhälsokampanjen som påverkade både undervisning och praktik. Vi får också ta del av hans försök att få anställning som psykolog i olika delar av landet när tillgången till tjänster var försumbar.

Gunn Johansson. Professor em. Bitr. psykolog 1972, fil.dr. 1972, docent 1982, professor i arbetspsykologi vid Stockholms universitet 1989-2006. Forskning om arbete, stress och hälsa samt arbetslivets förändring. Uppdrag för Psykologförbundet: Vetenskapliga rådet och Specialistutskottet för arbets- och organisationspsykologi. Ordförande i Psykologihistoriska sällskapet.

Gunn Johansson ger i berättelsen *”Hur jag inte blev psykolog”* en bild av sitt yrkesval som pendlade mellan medicin och psykologi och där hon så småningom, och inte minst som professor i arbetspsykologi, fick möjlighet att förena de båda. Det är intressant att följa de faktorer som påverkade hennes val, både hennes tankar och de tillfällen som till slut kom att avgöra hennes inriktning. Hon konstaterar att det som från början verkade vara ett intresse för människor kom att utvecklas till människors situation i ett större sammanhang.

Att hålla på att bli psykolog. Lennart Parknäs

Och kanske blivit det?

Jag tog studenten 1947. När jag sitter och skriver det här skall jag just åka till Göteborg och fira mitt femtioårsjubileum som student samtidigt som min skola, Hvitfeldtska läroverket, firar sitt 350-årsjubileum. (Jag skrev detta ursprungligen 1997. Jag gjort en del mindre revideringar i december 2001 och november 2010.)

Student och studentliv

Jag gick ett år på dåvarande Göteborgs Högskola (numera universitet) och gick helt planlöst på föreläsningar och seminarier på sådant som verkade intressant: ekonomisk historia (Artur Attman), litteraturhistoria (Sverker Ek, far till Anders Ek), ryska och mycket annat. Jag gick också den första journalistkursen. Den resulterade i en tidning, som jag fortfarande har kvar. Bland de deltagare, som gjorde sig mer kända som journalister var Arne Thorén.

Studierna var egentligen bara ett svepskäl för att leva studentliv, vilket innebar ett aktivt deltagande i Clarté tillsammans med Lars Herlitz (sedermera professor i ekonomisk historia och död i oktober 2001), Kurt Aspelin (en banbrytare för en marxistiskt grundad litteraturvetenskap och allmänt erkänd auktoritet, för tidigt död), Leif Knudsen (konstnär, elev till André L'hote, grundare av Galleri 54 och medlem i konstnärskollektivet och orkestern Landala Red Hot Stompers, död redan på 70-talet) och senare Hans Granlid (disputerade på Martin Koch och sedermera författare, död i maj 1999) och Jan Myrdal m fl. Det torde egentligen kräva ett särskilt kapitel (se f. ö. Hans Granlids *Upptäckning*, 1988, och mina två artiklar om gymnasistidskrifter i Gamla Hvitfeldtares Årsbok 1999 resp. 2000).

På den tiden fanns inga studielån, begreppet "att låna i bank" fanns inte i min familj, som kom från norrbottniska småbönder. Jag beslöt därför att bli folkskollärare då det krävde två års studier vid seminariet och sedan garanterade en fast inkomst. 1950 var jag färdig folkskollärare.

Att läsa psykologi

Under seminarietiden hade jag tagit ett betyg i psykologi. Undervisningen skedde i gamla högskolan vid Vasagatan. Där hade institutionen för psykologi med pedagogik sina lokaler högst upp under vinden. Professor var John Elmgren, legendarisk surpappa.

Vid denna tid (1950) var Arne Trankell lärare och tentator på ettbetygs-kursen. Han hade börjat intressera sig för vittnespsykologi. Under en föreläsning började en äldre kvinna att ivrigt diskutera med Trankell. Diskussionen blev hetsigare och hetsigare. De lämnade lokalen fortfarande grälände och strax därefter hördes ett skott. Trankell kom in blek och bad oss att som vittnen skriva ned händelseförloppet. Naturligtvis var allt arrangerat och analysen av vittnesmålen användes sedan i undervisningen. Chockerande men instruktivt och typiskt Arne.

1951 - 59 var jag folkskollärare i Majorna i Göteborg. Trivdes med majornamiljön men ville väl också göra något annat.

1957 överraskade min kompis från seminarietiden Per-Gunnar Zackrisson, som blev psykolog och stadsdirektör i Göteborg, med att ta en fil kand. och hoppa av lärarjobbet och få plats på Götaverkens personalavdelning till den svindlande årslönen av 25 000 kronor (en folkskollärare tjänade ungefär hälften). Per-Gunnar och jag hade varit mycket tillsammans, på seminariet, som lärare på Karl Johansskolan i Majorna och förenades i vårt gemensamma intresse för musik.

Jag började omedelbart göra samma sak: läsa in en fil kand med pedagogik och psykologi som huvudämnen. Sedan visade det sig att man kunde bli psykolog om man dessutom läste sociologi eller motsvarande (det blev praktisk filosofi för Sven Wermlund i stället eftersom sociologi inte fanns i Göteborg). Så gick det alltså till!!

I pedagogik var Olof Magne till professor. Han handledde mig i min trebetygsuppsats, som handlade om inläring genom ord jämfört med inläring genom bilder. Han ville att vi tillsammans skulle publicera den på engelska. Hans noggrannhet vid översättningen och granskningen var ganska påfrestande.

Ämnet pedagogik fick så en egen professur, som besattes av Kjell Härnqvist. När jag en februaridag 2007 sitter och granskar det här läser jag att Kjell gått bort. För honom tentade jag för trean i pedagogik och fick betyget Mycket berömlig vilket var en "trea med spets", vilket var totalt okänt för oss att det ens fanns.

Jag fick ut min kand våren 1959. Jag hade under hela tiden arbetat heltid som lärare - man kunde studera så på den tiden!

I juni 1959 hade jag tilldelats praktikplats på Roxtuna ungdomsfängelse med Dick Blomberg som handledare (genom Bengt Göransson får jag reda på att Dick dog i höstas). Han hade Sveriges första statliga tjänst som psykolog. På Roxtuna gjorde jag den snabbaste karriären i mitt liv. Efter två månader kom Dick och sa att jag skulle vikariera för honom när han hade semes-

ter! Det var något oerhört. Jag - ännu inte behörig som biträdande psykolog - skulle vikariera på en tjänst som självständig psykolog! Efter en månad kom han tillbaka. Nu skulle han och anstaltschefen (som var psykiater) på en kongress i fjorton dagar och de ville att jag skulle vikariera som anstaltschef!

Som nybliven biträdande psykolog erbjöd Kjell Härnqvist mig ett jobb på pedagogiska institutionen som lärare och forskare. Jag skulle dessutom få göra min lic-avhandling "i tjänsten". Det kunde jag inte motstå. Vi blev ett gäng: Erik Wallin och Bengt-Erik Andersson (inklusive mig var vi Kjell Härnqvists första licar), sedermera också Åke Graham. Vi hade fruktansvärt roligt. Jag hade blivit ordförande i det som då hette Göteborgs Lokalförening (senare Västra kretsen) av Sveriges Psykologförbund. 1961 blev jag medlem i förbundsstyrelsen (som då hette centralstyrelsen, CS) och satt där tills jag flyttade till Köpenhamn 1971. Under den tiden slopades på mitt förslag lokalföreningarna - som då fanns på de fyra universitetsorterna - och man införde de fyra kretsarna. Detta var tänkt för att ge plats åt kommande lokalföreningar inom kretsarna i ett ständigt växande förbund. Senare tiders medlemmar i förbundsstyrelsen har aldrig fattat det framsynta i tanken och det blev aldrig några lokalföreningar och årets kongress slopade ju också kretsindelningen.

Har ämnet pedagogik något att ge till en pedagog?

Varför blev det pedagogik? Som lärare hade jag ett enormt behov att få förklarat inläringen som process och trodde jag skulle få svaret i inlärningspsykologin. Jag blev fruktansvärt besviken. Hull och Thorndike och inlärningskurvor och inlärningsplataer. Men ingenting jag kunde använda i klassrummet.

Och så upptäckte gänget då Skinner. Äntligen någon som kunde användas i klassrummet, någon som förklarade vad som hände i inläring. Vi tänkte på alla fyra. Jag skaffade rättor hos Knut Larsson (internationellt berömd - men också skämtad med - för sin forskning om "the sexual behavior of the male albino rat") och började experimentera. Vi upptäckte också - som de första i Sverige - den programmerade undervisningen baserad på Skinners idéer och satte igång att pröva och forska. Vi konstruerade en enkel "inlärningsmaskin". Den var en kartonglåda där man kunde mata fram en uppgift utan att se svaret och först när man fyllt i sitt visades det rätta. Resultaten publicerades i *Nordisk Psykologi* (nr 6, 1962).

Det här blev mitt liv för 5 år framåt (förutom lic-avhandlingen, som blev färdig 1962 och licentiatexamen 1964). NKI-skolan såg den programmerade undervisningen som en möjlig utveckling för sin korrespondensundervisning och var intresserade att satsa pengar. Så bildades *Institutet för programmerad undervisning*, IPU, och jag blev dess föreståndare. Jag lyckades få

med mig Sture Bemmalm och Åke Grahm och senare Arne Tidland, Gunilla Svingby, Sif Wiksten och några fler. Donald Bullock satt i rullstol och var amerikanskt effektiv. Till slut rymd han med den mest timida kvinnan bland oss, skärpt men totalt accepterande en framtida hemmafruroll. Men tji, hon är fortfarande i Amerika och internationell konsult. Vi skulle skriva program för NKI-skolan men också för externa uppdragsgivare.

Jag tror det var Bengt-Erik Andersson, som en lunch skämtsamt föreslog att vi skulle programmera sexualkunskap. Skämtet blev faktiskt verklighet. IPU gjorde ett program i sexualkunskap för dåvarande skolöverstyrelsen - bara den teoretiska delen måste tilläggas.

Vi programmerade i de mest skiftande ämnen: Elektrisk tändning vid bergsprängning (!) för LKAB, körkortsteori, matematik för skolan...

Beträffande LKAB-programmet tog vi betalt efter vad eleverna lärde sig! Världsunik! Utprovningversionen av körkortsteorin var en stencilerad historia, fruktansvärt typografiskt tråkigt jämfört med de rikt illustrerade läroböcker, som de stora förlagen tryckt upp. *Men eleverna lärde sig!!* Beställarna hade ofta synpunkter på hur något skulle läras ut, vad man "måste" ta med. Vi hade ofta andra vägar, ibland okonventionella men fast grundade i vår teori. Men beställarna tyckte att vi hade lärt ut det på fel sätt! Jag kan tänka mig att det är en vanlig konflikt mellan psykolog och uppdragsgivare. Vi hade dock en klar uppfattning om vår roll, vår identitet var stark. Kanske att den nya rollen som "pedagogisk psykolog" var ett bra tillfälle att utveckla vår identitet.

Jag var hela IPU-tiden också verksam vid pedagogiska institutionen som lärare. Där ledde jag den första utbildningen i programmerad undervisning, som senare övertogs av Bo Eriksson. Skinner själv gästade vårt institut. Vi anordnade också en stor konferens om programmerad undervisning som resulterade i en bok där jag skrev fyra kapitel om målanalys, programmering och undervisningsteknologi (Erik Wallin (red): *Undervisning - konst eller teknik?* Stockholm 1969). För UHÅ medverkade jag också som expert på målanalys och skrev ett kapitel (tillsammans med Urban Dahllöf) i boken *Universitetspedagogik* (redigerad av K.G. Ahlström, Stockholm 1968).

Jag står långt från Skinners människosyn idag. Men det finns saker från den här tiden, som har följt mig genom mitt psykologliv. En har gått in i ryggmärgen: om eleven inte lär, är det lärarens ansvar, undervisningen måste ändras. Det borde ju trummas in i varje lärarkandidat så vi slapp det eviga skuldbeläggandet av eleverna som dumma, obegåvade, "särskilda behov" o.s.v.

NKI-skolan såldes till Hermods och de flyttade IPU till Malmö. Jag kände att jag gjort mitt, så jag slutade. Med mycken vanda och en kraftig depression ska erkännas.

Att bli chefspsykolog utan att ha arbetat som psykolog

Märta Björsjö var fil dr i psykologi och skolinspektör vid Göteborgs skolor, ansvarig för utvecklingsarbetet. Hon erbjöd mig att bli utredningssekreterare. Göteborg - med 60 000 elever - hade en skolpsykologbyrå med tre biträdande skolpsykologer, som satt centralt och testade Terman-Merrill för uttagning till hjälpklass. Dessutom fanns den legendariska psykologen Karin Thorén, som sysslade med en egenutvecklad hypnosbehandling - med stor framgång skall erkännas. Hon tillämpade redan då begreppet "positiva affirmationer", som nu blivit så populärt - i grunden en riktig tanke.

Skolstyrelsen hade beslutat att satsa på skolpsykologin och inrättade en tjänst som förste skolpsykolog. Jag fick tjänsten 1967.

Nu följde fem omvälvande och hektiska år. Jag hade lovat mig själv att driva fram byrån tills det var 1 skolpsykolog på 2000 elever och sedan sluta. Jag använde hela min administrativa och professionella förmåga för att på olika sätt nå det målet. Startade försöksverksamhet på Hisingen (naturligtvis med hjälp och stöd av rektorerna, som var smickrade). Det förde till målet för Hisingens del. Lärde mig det nya budgetsystemet till fulländning så vi automatiskt fick nya tjänster varje år. Skoldirektören Bertil Wijk lär ha utbrustit: "Hur i all världen har vi fått så här många psykologer?"

Men det var inte bara skolpsykologer jag höll på med. En av de mera framgångsrika insatserna gällde Silvanderska skolan. Det var en efterföljare till "straffskolen" med obs-klasselever från hela stan. Jag fann den i ett uruselt skick, en skamfläck för stan till skillnad mot ekonomidirektören som ansåg att den usla maten dög åt de där barnen. Eftersom jag satt i den s.k. verksamhetsberedningen, som sammanträdde varje vecka, krävde jag att skolan skulle ersättas och det redan till nästa termin. Man ställde gamla Majorna flickskola till förfogande och det gällde att få fram en projektledare. I diskussioner med personalchefen Åke Leandersson föreslog jag min gamla kompis Lasse Danvik. Det var ett kontroversiellt namn, erkänt bra lärare men kommunist, satt i stadsfullmäktige och i skolstyrelsen. Vi behöver någon, som kan gå som en ångvält över förvaltningen, sa jag och Åke Leandersson höll med och sålde hem idén till skoldirektören. Ångvält med besked blev det med Lasse Danvik och redan till nästa termin stod Gatenhielmskolan klar, med ny inredning, ny personal, nya resurser och egen skolpsykolog, Maria Ljunggren.

Så hade vi då - efter bara tre år i stället för fem - blivit 1 skolpsykolog på 2000 elever och då hade jag lovat mig själv att gå. Här måste noteras att vi fortfarande (omkring 1969) hade indelningen i biträdande och självständiga psykologer och samtidigt en stor brist på färdiga, både biträdande och självständiga. Könsmönstren gjorde också att de biträdande oftast var "kvinnor i

fertil ålder", vilket föranledde ständiga tjänstledigheter och halvtider, och de fick sällan tid att läsa till självständiga. Det blev i stället männen som licade och fick tjänster som psykolog! Men än så länge hade vi ingen tjänst som självständig psykolog förutom min egen.

Paradigmskifte

Att mina kollegor var kvinnor och oftast med en psykodynamisk inriktning hade ett avgörande inflytande på mig. Jag fick göra många omvärderingar av mina tankar och av mig själv personligen. Men jag hade också ett gott stöd.

Jag hittade en artikel i Nordisk Psykologi av dansken Katzenelson, som blev en uppenbarelse för mig (Boje Katzenelson: *Psykologi og litteratur*). *Et meta-psykologisk essay for psykologer*. Nordisk Psykologi 1971: 1). Den var torr och tråkig men jag läste den om och om igen. Jag tror det är så vi tar ett steg vidare. Någoting bara sitter där, är där, man kan inte förklara varför och hur det fascinerar och påverkar. I ett annat läge, vid ett annat tillfälle skulle det gå spårlost förbi. Men icke nu! Intressant är att Kuhn i sin bok om paradigmer och paradigmskiften säger att han inte kan förklara vad som sker vid ett paradigmskifte, det närmaste han kan komma en beskrivning är att likna det vid en frälsning/omvändelse (salvation). Jag blev intresserad av fenomenologisk psykologi och det satte igång en intensiv diskussion med kollegorna. Laings "Upplevelse - beteende" blev en liknande uppenbarelse.

Så dök ett intressant problem upp: vad skulle de här nya skolpsykologerna göra, hur skulle de arbeta? Jag hade redan tidigt upplöst den centrala byrån och delat in staden i områden med var sin skolpsykolog - i början ansvarig för flera rektorsområden men allt efter tillväxten med färre områden. Testandet hade avtagit för de flesta och ersatts med arbete direkt i klassrum. Men vi hade inte haft en enhetlig linje för hur arbetet skulle bedrivas. Samtidigt upplevde vi att vi - trots utbyggnaden av resurserna - inte räckte till. Vi hade en grupp för utvecklingsarbete centralt placerad. (Där fanns - förutom jag själv - Inga-May Lundkvist, Maria Ljunggren och Eva Lekberg).

Grupp-psykologi, kan de va nåt?

Vi saknade all utbildning i att arbeta med grupper, det fanns inte på den tiden, så frågan i rubriken var relevant, då! Om vi kunde arbeta med lärare och elever i grupp skulle det ju innebära att vi nådde så många fler. Både Danmark och Norge låg långt före oss vad gällde grupp-psykologi. Så vi började åka på kurser: hos Arne Sjølund i Köpenhamn, hos Odd Dyborg i Oslo. När vi kom hem tränade vi på de andra skolpsykologerna för "att inga oskyldiga skulle råka illa ut". Det var ju nämligen en stor diskussion om farligheten med sådana här metoder, framför allt vad

gäller sensitivitetsträningen. Jag ser den som ett utslag av den tidens rädsla för känslor. Det har ju ändrats radikalt på de här 30 åren.

Göteborgs skolpsykologer (med några få undantag) tänkte på de här idéerna. Vi översatte Sjølundövningar, vi läste all tillgänglig litteratur, vi diskuterade teori och praktik, vi ledde studiedagar med lärare, vi skapade ett praktikantsystem, så att den som ville lära sig gick som observatör sedan som medtränare tills hon kände sig säker nog att leda studiedagar själv. Jag gick upp till Kjell Härnqvist och vi kom överens att om man beskrev ovanstående med universitetstermer som föreläsningar, laborationer, seminarier och litteraturtentamina så räckte det gott och väl till en 10-poängskurs. Jag blev examinator och så gott som alla skolpsykologerna gick igenom denna kurs i "tjänsten".

"Att arbeta med grupper" innebar inte att arbeta som vanligt men med grupper. Det medförde också helt andra sätt att arbeta. Det låg andra värderingar i botten, en annan människosyn. Tillammans med ett psykodynamiskt synsätt gav detta verktyg för skolpsykologen, som gjorde denne nyttigare i arbetet med barnen och lärarna. Men det gav också en identitet och en integritet i skolan som var väldigt nyttig för de ganska unga och gröna skolpsykologerna. Vi arbetade ju också med oss själva som grupp, vi hade bl. a en veckas sensiträning med Terje Hotvedt och Carl Galaasen från Oslo. Det var ibland tufft.

Det här med grupppsykologin fick jag ju göra med vänsterhanden. Jag hade ju hela administrationen och ledningen av skolpsykologbyrån också. Tadelningen mellan självständiga och biträdande psykologer fanns ännu kvar. Alla utom jag själv var ju biträdande men många gick ju den nyinrättade psykologlinjen och skulle bli behöriga som självständiga. Jag lyckades också införa några tjänster på självständig nivå, dessa fick då något slags chefsansvar för de biträdande i sitt område. Jag skall villigt erkänna att tidvis sattes än den ena, än den andra delen åt sidan, vilket betydde ryckighet och bristande ledning. Det här med att arbeta med grupper fascinerade mig och jag drunknade ibland i den utvecklingen - och också i min personliga.

Så hade vi då i alla fall satts på spåret för att finna en ny roll. Vi var ingalunda färdiga men vi var på väg,

Jag vill bli riktig psykolog

Och då kanske det var tid för mig att göra något annat. Jag formulerade det som att jag äntligen ville bli psykolog. Jag hade ju utan yrkeserfarenheter gått direkt på en chefstjänst. Det låter ju idag helt otroligt - dels att man fick den chansen och dels att man tog den. Hur vågade jag? Så nu ville jag lära mig jobbet så att jag med stolthet skulle kunna kalla mig psykolog. Jag ville

arbeta med grupper - på heltid! Så jag sökte med ljus och lykta och fann - jag slutade och det blev en explosion på byrån.

För det var inte bara jag, som slutade: Inga-May Lundkvist började på Ali-Rati, som arbetade med arbetsledarutbildning, och Maria Ljunggren började på Institutet för tillämpad psykologi, ITP, Lennart Bergströms egen firma i Saltsjöbaden. Bo Eriksson tog över min tjänst. Det var han van vid, han hade efterträtt mig två gånger tidigare.

På Teknologisk Instituts i Köpenhamn *Afdeling for arbejdsledelse* arbetade man med grupper. Afdelingen hade haft alla de stora danska gruppspecialisterna som chef. Arne Sjølund, Gunnar Hjelholt. Man arbetade som konsulter åt dansk förvaltning och industri. Inom afdelingen fanns den s.k. "kreatgruppen". Där fanns Lennart Ollars, Lisbeth. Marcher, Lise Højmark-Lundsteen och många till. Lisbeth var afspændings-pedagog och hade börjat utarbeta sin kroppsterapimetod, Bodydynamics, som nu gjort henne världsberömd. 1998 var Lisbeth vänlig att inbjuda mig till en stor konferens i Los Angeles där hon spelade en viktig roll. Nåväl, kreatgruppen gjorde "kreakurser" och sökte förstärkning. Och jag fick det jobbet! Jag hade också blivit antagen till den treåriga gruppleدارutbildning som anordnades av EIT (*European Institute for Transnational Studies in Group and Organizational Development*) under ledning av Trygve Johnstad, och Gori Ehrenskjold.

Jag kastades genast in i jobb. Allt ifrån ganska traditionella gruppträningskurser med Sjølundsövningar, stormande krea-kurser och stora organisationsseminarier med 180 deltagare. En intensiv tid, och jag lärde och lärde, gjorde erfarenheter och utvecklades så det kändes i hela kroppen.

Första gången jag träffade Lennart Ollars hade han visat mig på Fritz Perls, gestaltterapiens fader. Och naturligtvis blev Kierkegaard aktuell och Martin Buber och Maslow och Rollo May och Stanislaw Grof. Och den märklige dansken Jes Bertelsen, filosofilärare vid Århus universitet, som hoppade av för att göra det han hade undervisat om. Han är tyvärr helt okänd i Sverige. Läs hans böcker, de utgör en livsresa och en kurs i nya vägar inom filosofi och psykologi!

Jag började så smått att känna mig som psykolog.

Viktiga människor

Kommen hit i mitt skrivande upptäcker jag att det saknas en rad människor som också varit viktiga för mig.

Kjell Härnqvist, min professor, var ju mer än det - också vän. Teoretiskt stod vi väl en bit från varandra redan då. Han var ju specialist på statistik. Det var han som pekade på den statistiska metoden kovariansanalys. Min lic-avhandling baserades på en massa kovariansanalyser. Jag hade väl mina gyllene stunder med statistiken men det låg mig inte närmast om hjärtat. Som

föreståndare på IPU var Kjell ett ovärderligt stöd - han satt ju i styrelsen. Via honom fick vi Skinner till IPU. Men också i den mer affärsmässiga delen av verksamheten fick jag hjälp. Man kunde alltid gå till Kjell med allt. Han var den som besökte mig under min depression efter IPU-tiden. Men han var ju också väldigt insatt i det vetenskapliga maskineriet och därtill hörande SÖ- och departementskontakter. Han tog mig till XV International Congress of Applied Psychology i Ljubljana 1964 där vi presenterade ett paper tillsammans. Av honom lärde jag mig att skriva forskningsansökningar och -rapporter - ovärderligt.

När jag gjorde min lic-avhandling delade jag lokal med Åke Grahm som hjälpte Kjell med rapporten om *Vägen genom gymnasiet*. Åke är kanske den jag saknar mest idag (han dog i cancer för några år sedan). När IPU startade övertalade jag Åke att börja där. Vi spelade mycket (han spelade trombon, banjo och piano också i Landala Red Hot Stompers) också tillsammans med Åke Krigström, granne i Lerum och också han värvad till IPU. När jag slutade på IPU och det flyttades till Malmö följde Åke med och anställdes senare av Klas Mellander och var hans trumfäss konsultmässigt ända till sin död. När jag arbetade i Köpenhamn bad Åke mig att vara med på ett stort projekt med pedagogisk utbildning för universitetslärare, som dåtida universitetskanslersämbetet UHÄ startat. Sedan hjälpte Åke mig att komma igång med min bok *Vägen till förändring* och satte den också i sin dator till tryckfärdigt skick. Min datorintroduktion och "support" fick jag också av Åke. Vi spelade mycket, han flöjt och jag piano. Han var en märklig begåvning. Jag har aldrig känt mig (och varit) så kreativ som tillsammans med Åke.

Till de människor, som varit viktiga för min utveckling som psykolog, måste jag också nämna Maria, som jag nu varit gift med i snart 30 år. Många frågar om det inte är jobbigt att vara två psykologer. Den frågan är fel ställd. Samlivet med Maria har varit djupt meningsfullt för mig, som privatperson och som psykolog. Och för min utveckling som människa och psykolog har hon varit den viktigaste.

Det finns naturligtvis en rad andra människor, som varit viktiga för mig men det här är ju ingen självbiografi så det får vänta.

Gruppen "Gruppen"

Jag var ju anställd konsult i Köpenhamn och många gånger tänkte jag att visst skulle det vara roligt att kunna ta hand om pengarna själv - d v s starta eget. En dag ringer Maria Ljunggren och berättar att hon sitter i samma tankar tillsammans med en kollega på ITP, Ulf Svensson, och frågar om jag ställer upp. Vi bildar handelsbolaget Gruppen 1983, jag slutar i Köpenhamn och flyttar till Stockholm och vi kör igång,

Sedan dess har jag varit konsult i grupp- och individutveckling (med en parentes som avdelningsdirektör på gamla skolöverstyrelsen). En parentes i den parentesen måste jag nämna. Jag

var SÖ:s representant i universitets- och högskoleämbetets (UHÄ) arbetsgrupp för översyn av psykolog-utbildningen, 1980-81. Med mina erfarenheter av grupp-psykologi som bakgrund lyckades jag ge erfarenheter och utbildning i arbete med grupper samma status som arbete med enskilda individer. Men det satt hårt åt med Carl Otto "Cotto" Jonsson som ordförande! I en annan parentes i parenteserna måste jag nämna min medarbetare Jan-Erik Östmar, en genuint kreativ människa, som också hade förmågan att göra andra kreativa.

Jag skall inte trötta läsaren, med en uppräknig av konsultjobb men jag skall peka på några tendenser, som varit viktiga i mitt arbete.

Att kunna säga nej. Det är viktigt, för en själv, för yrkesidentiteten. Det har heller aldrig skadat mig eller haft negativa ekonomiska konsekvenser.

Jag har åkt hem mitt i en kurs för att jag inte tyckte om gruppen, jag kunde inte uppstå någon kärlek för den. Man måste tycka om sina elever. Med min inställning kunde jag inte vara en bra lärare för dem. Så jag förklarade det för dem och åkte hem. De fick det bra, gjorde en bra kurs själva av resten.

Jag har sagt nej till jobb där chefen bett mig lära dem "samarbete" (han menade "göra dem villiga att samarbeta med mig") där det visade sig att det var chefen, som var problemet. (Ofta har det utvecklats till en kurs tillsammans med chefen.)

Jag har hoppat av pågående jobb därför att villkoren sakta förändrats så de inte stämde med mina värderingar. I ett fall gällde det ett flerårigt mycket stort arbete, som var den ekonomiska ryggraden för mig. Det var mycken vanda: hur ska det gå? Tänk om jag inte får nya jobb? Jag kanske ändå ska försöka? Men jag hade inte mer än hunnit hem från avhoppet förrän telefonen ringde för nya jobb!

Skolans problematik. Pedagogik är allvar. Ofta är den inte det i skolan. Man tror att pedagogik är en metod. Jag skrev två artiklar om motivation i Nordisk Psykologi 1976 som trots att varje artikel bara bestod av en mening har blivit mitt mest efterfrågade arbete! Man tror att man kan *undervisa* om etik och moral. Det kan man inte, man måste *vara* etisk och moralisk. Inläring är död när den inte bygger på egna erfarenheter och upplevelser. "Ja, men vi har inte tid..." Och så får man problem.

Man fattar också beslut, som man vet är pedagogiskt felaktiga. "Ja, men säg då vad vi ska göra!" Och jag brukar svara: Bli professionell! För också pedagoger måste vara professionella. Det skulle räcka till en hel bok.

Existentiella frågor. 1973 dog min mor. Jag var 45 år och det var första gången som döden blev närvarande för mig. Strax efter kontaktade mig Loma Feigenberg, läkare på canceravdelningen på Karolinska institutet, med ansvar för "terminalvård". Loma blev pionjär för en ny syn på

"terminal" vård. Han gjorde kurser för andra läkare. Han ville att jag skulle hjälpa till att utvärdera verksamheten. Detta ledde till ett allt djupare arbete med existentiella frågor: studiedagar i skolan om livets mening och döden, flera års arbete med en grupp transfusionsmittade HIV-positiva, flera kurser om ickevåld med den mycket aktiva nonviolence-rörelsen i Italien. Det har blivit djupt meningsfullt för mig - och nödvändigt.

Och så en stor del som ligger inom ramen för de existentiella frågorna: fredsarbete.

Fredsarbete

När mina "stora" barn föddes under 50-talet var jag aktiv mot ett svenskt kärnvapen och för ett internationellt förbud av atombomben. 1981 föddes min dotter Amanda och 1983 var jag med och bildade Psykologer mot kärnvapen (sedermera med tillägget: ... för fred och ekologisk balans). Sambandet barn-fredsarbete blev jag inte medveten om förrän senare.

Tillsammans med Lillemor Florin, Klas Guettler och Aase Liedén började jag göra kurser där vi arbetade med den smärta över världens tillstånd som blockerade vår handlingskraft. Många menade att med tillräcklig information skulle kraften komma tillbaka! Också psykologer tänkte (och tänker fortfarande) så - märkligt! Vi kallade våra kurser "Befria livsglädjen ur hopplöshetens fängelse". Vi gav deltagarna tillfälle att under trygga former våga släppa fram den där smärtan och ge dem ett perspektiv bortom deras egen personlighet och se! Plötsligt fick de tillgång till kraften! De fick hoppet tillbaka! Ett mirakel! Det upplevdes ofta så och upplevs av mig fortfarande så. Och samtidigt som det var ett mirakel så var det ju helt psyko-logiskt. Kanske inte enligt alla psykologiska teorier, det räcker inte med egot, man måste våga se transpersonellt. Nåväl, arbetet mot kärnvapen ledde till:

- samarbete med Joanna Macy, amerikansk buddist samt freds- och miljöarbetare;
- forskning för att klarlägga informationens resp upplevelsens roll för hoppet, kraften, handlingen, det ledde till en bok *Vägen till förändring* 1990;
- en inbjudan av Ezio Ponso vid Roms universitet att medverka i en internationell kongress för psykologer om fredsfrågor. Inför alla papers om krig och katastrofer och elände skrev han uppgivet till mig och sa: "Hade Du inte något om HOPP när vi sågs på Helsinki-kongressen 1986?". Det ledde till ett långvarigt arbete i Italien med fredsarbetare och ickevåldsmänniskor men också med skolor och enskilda individer. Jag åker fortfarande (i februari 2007) till Italien 2-3 gånger per år;
- boken översattes till italienska 1998 med titeln *Attivi per la pace; Manuale per la gestione dei percorsi emotivi nei gruppi* (Edizioni la meridiana).

- massor med kurser i Sverige och Norden, kurser i Tyskland, USA, Estland, Lettland, Litauen, Ukraina, Italien;
- ett fruktbart samspel mellan fredsarbetet och mitt professionella arbete i samarbete med Maria Ljunggren Parknäs i Sverige men framför allt i Italien där inriktningen också blivit personlig utveckling och Reiki (en japansk healingmetod);
- bland de mera spektakulära uppdragen, som kombinationen psykolog-fredsarbetare ledde till, hör uppdraget som hemlig agent för Litauens förste president Vyutautas Landsbergis.

Det är som en väv, allt jag gör hänger på något sätt ihop.

Upplevelsens innerlighet

Jag var på en mycket ostrukturerad samling Nordiska konferensen för humanistisk psykologi (hette det så?). I en grupp skulle Nirmala - en dansk kvinna, som tagit sig detta indiska namn - lära oss att bli känna auran. Hon pratade fullkomligt obesvärat och oreserverat om aura och chakran och våra andliga vägledare (som gick strax bakom oss till vänster!). Hela mitt logiska och intellektuella jag reste sig mot hennes prat och jag var beredd att lämna gruppen. Men så tänkte jag att det här skall få sin chans, jag får utvärdera när jag kommer hem. Och så närmar jag mina händer till Christel Holmgren (gestaltterapeut) och plötsligt känner jag "auran"! Jag känner också att den sitter snett!! Christel tittar på mina händer och säger att ja, det gör den ju!!! Nirmala var långt borta hos andra par i gruppen och jag frågar om jag skall flytta den? "Ja, gör det." Och jag skjuter med mina händer på den sida där den "stod ut" så den skulle sitta rakt igen och hon får så förtvivlat ont i den axeln! Vi inser att här har vi mött något vi inte klarar av. Nirmala kommer och visar "hur man flyttar en sned aura"! Och värken går över!

Tror du på sånt? Har du blivit en New-Age-gubbe på gamla dar?

Också den frågan är fel ställd. Sedan Hedenius (jag höll på att skriva: sedan hedenhös) har vi lärt oss att skilja på tro och vetande. Men det är så att när vetandet glödgats av upplevelsens innerlighet så har gränsen mellan tro och vetande suddats ut. För det är denna upplevelsens innerlighet som är den gemensamma nämnaren. Och upplevelsen är helig för mig. "Tar du ifrån en människa hennes upplevelse, tar du ifrån henne hennes själ" sa redan Ronald Laing, som såg detta som grunden till schizofrenin. Och det är kanske att vi berövats upplevelsen i vetandet, som är orsaken till vår kollektiva schizofreni - som har skiljt hjärnan från hjärtat.

Att det var auran jag kände och flyttade på är en kognitiv bearbetning, en tolkning av min upplevelse. Den kanske kan tolkas annorlunda men det förändrar inte min upplevelse. Den buddistiska psykologin ger genom begreppet "aura" en kognitiv ram åt min upplevelse. Vem åtar sig att ge en annan kognitiv ram åt min upplevelse? Hör av dig!

Så därför är jag numera öppen för mina upplevelser och andras, även om de kan verka mystiska/mystika. De kan vara mycket subtila men de är där. Och en ny värld öppnas.

Jag undrar om jag håller på att bli psykolog. © *Lennart Parknäs, 2010*

Hur man får ett akademiskt betyg gratis – och tackar nej!

Psykologitvåan blev en särskild historia. John Elmgren, legendarisk psykologiprofessor och original, som studerat för Piaget i Paris och (trots det?) införde faktoranalys som statistisk behandlingsmetod i Sverige (den gjordes då "för hand" och tog flera år att göra - nu gör datorn den i ett nafs). Elmgren hade just infört en - vad han tyckte - nymodighet vid tentamen nämligen skrivning, som dock för säkerhets skull och enligt vanan följdes av muntlig tentamen. Jag tyckte att jag skulle ha spets på min tvåa, men Elmgren hävdade att genom skrivningsförfarandet kunde han inte differentiera mellan studenterna!

Jag framförde synpunkten att just skrivningsförfarandet borde ge en möjlighet att differentiera. Elmgren muttrade inför det oerhörda att en student sade emot honom men började plocka fram en hög med böcker och erbjöd mig att tenta av dem och så få spets. Jag tyckte dock högen var väl stor så jag började kohandla med honom och fick ner antalet samt frågade om jag kunde få min tvåa och så se om jag fick tid att läsa in "spetshögen". Det gick han med på.

Jag hade högen på mitt nattduksbord under julen. Det blev inte mycket läst men jag bad om en tentamenstid dagen före jag skulle söka om kanden. Jag hade ju inget att förlora! Lite smart bad jag att få ställa en fråga innan tentamen skulle börja. Den var tillräckligt utstuderad för att Elmgren skulle tända. Han började långa utläggningar, drog fram böcker på franska och läste, jag interfolierade med små "Oui, oui!" och efter en halvtimme var han klar och jag trodde tentan skulle börja. Men Elmgren var helt nöjd och bad att få tentamensboken för att skriva in min tvåa med spets!

Döm om min förvåning när jag ser honom skriva in Berömlig - en trea!! Jag minns mig inte ha varit i ett så stort moraliskt dilemma. Jag kunde ju ha funnit mig och tackat honom överväldigande över att han ansåg min tentamen för "tvåa med spets" så framstående att han ansåg mig vara värd en trea i stället. Jag tror inte han skulle tillåtit sig att tappa ansiktet utan muttrat något om "gedigna kunskaper" och så hade jag kunnat gå därifrån med ett betyg extra.

Men jag satt och tänkte på alla kamrater, som slet som djur för sina treor (där ingick också en uppsats av nästan nutida doktorsavhandlingsformat) och Nils-Bertil Faxén, som varit assistent i årtal utan att få ut sin trea, så jag kunde inte! Jag påpekade misstaget och Elmgren strök generad och muttrande över Berömlig och satte dit "Med utmärkt beröm godkänd".

Jag har fortfarande tentamensboken kvar. Skulle jag kanske rama in den? Eller skänka den till Psykologihistoriska samlingarna? © *Lennart Parknäs, 2007*

Att bli psykolog innan det fanns en professionsutbildning. Anders Hallborg

Som gymnasist sysslade man ju mycket med funderingar om framtida yrkesval och annat. Jag minns från många sena kvällars samtal att ett intresse för att arbeta med människor utkristalliserades. Det fina skulle naturligtvis vara att bli läkare, men en blick på mina betyg och på antagningskravet till medicinarutbildningen uteslöt snabbt denna möjlighet. Någon visste att psykologyrket fanns, fast ingen hade någonsin stött på en sådan, eller visste vad en psykolog sysslade med.

Efter lumpen kom jag till Lund och skulle läsa psykologi. Tvåbetygskursen i psykologi var spärrad. För att bli biträdande psykolog måste man ha 2 eller 3 betyg i psykologi, så den spärran var det första hindret, men på den tiden var det ganska enkelt att komplettera med betyg i andra ämnen. En etta i genetik ansågs lättast, men statistik och pedagogik ingick ju i grundexamen för att bli psykolog så jag läste en etta i vardera ämnet och sen kom jag in. Det tog ett tag att begripa vilken relevans innehållet i psykologikurserna hade för en framtida yrkesutövning. Ett- och tvåbetygskurserna i psykologi hade rubriker som Allmän psykologi 1 och 2, Experimentell psykologi, Socialpsykologi, men också kurser där man kunde ana en tillämpning som Testmetodik och Personlighetspsykolog. Men man visste ju fortfarande inte vad psykologer sysslade med – nästan ingen av våra lärare var psykolog.

1959 kom den första förordningen om vad som krävdes för kunskaper för psykologyrket. Den hade sin utgångspunkt i den s.k. Härnqvistska utredningen, som föreskrev betyg i psykologi, pedagogik och sociologi och/eller statistik samt rekommendationer om praktik. Detta var dock inget universiteten skulle ta hand om, utan överlämnades till Psykologförbundet. Där fanns också rekommendationer om tillämpningsinslag. Det talades om denna utredning på psykologiska institutionen men kanske mest på pedagogen. Dit kom jag hösten 1965 för att läsa 2 betyg, den s.k. psykpeddan. Huvudsakliga lärare där var Hans Kjällquist och Per-Anders Westrin, och i deras kurser var det gott om tillämpningsinslag. Vi var ute och testade barn i skolor, vi fick observera barn, kasta boll med dem och göra bedömningar av motorisk utveckling och .. vi fick

också prata med dem. Kjällquist var ju en viktig person i Psykologförbundets tidiga historia, något som är väldokumenterat i Bengt Göranssons bok ”Profession på väg”.

Sommaren 1966 hade jag sommarjobb i Italien. En kväll träffade vi ett par svenska turister på deras hotell. En servitör kom då fram med ett brev adresserat till mig med adressen där jag bodde. Brevbäraren hade bestämt sig för att inga med sådant namn och försändelser med utländska frimärken bodde där, så han lämnade brevet till hotellet vi besökte och där det bodde svenskar. Brevet hade tydligen gått fram och tillbaka några gånger. Innehållet var en förfrågan på en handskreven lapp från den administrative assistenten på psykologiska institutionen om jag ville bli 1:e amanuens.

Situationen på slutet av 60-talet var att institutionerna tog emot de studenter som anmälde sig och fick tilldelat pengar efter detta. Det gällde inte spärrade kurser. Och under slutet av 60-talet var det en anstormning av studenter, framförallt till samhällsvetenskaperna. Man hade t ex stora föreläsningar i sociologi på biografssalonger, och behövde rekrytera lärarkrafter. Jag var vid den tidpunkten inte färdig med 3-betygsstudierna. Jag skulle tjänstgöra på kursen i differentiell psykologi och ha övningar i testteori. Jag hade sedan anställning vid universitetet i 41 år. Vad hade hänt om brevet inte nått mig?

Anpassningen till professionsinriktade kurser växte fram också på psykologiska institutionen, men då främst på lic.nivå. Jag fick kurser i Vittnespsykologi, Klinisk psykologi med diagnostisk inriktning, Centrala nervsystemets fysiologi m.m., så akademien och tillämpningen möttes.

Efter licexamen 1971 gjorde jag praktik på Psykologbyrån i Malmö och på Psykiatriska kliniken i Lund. Handledare där var Gunnar Johnsson, en av Sveriges första kliniska psykologer. Han inledde varje arbetsdag med ett litet prat om tillståndet i ”Hönsgården”, d.v.s. psykologiska institutionen där jag ju hade en assistenttjänst. Han medverkade dock i flera av institutionens kurser. Efter praktikperioderna blev jag biträdande psykolog 1974. Då hade jag börjat arbeta med undervisning i tillämpad psykologi på det som kallades Beteendevetenskapliga Institutionsgruppen (BIG). Det var ingen egen institution, utan en samarbetsorganisation mellan pedagogik, psykologi och sociologi. BIG hade till uppgift att ge de kurser som innehöll tillämpningsinslagen i den sedan 1971 etablerade psykologutbildningen med TIG (Tillämpningsutbildning Inom Grundutbildningen) och PEG (Psykologutbildning Efter Grundutbildning). TIG- och PEG-utredningarna är ju de första stegen mot en reell professionsutbildning, och PEG-examen var en yrkesexamen.

BIG blev så småningom en egen institution med namnet Tillämpad Psykologi (ITP). Det tog lång tid i Lund eftersom flera institutioner ville ha det som en egen avdelning, och få växa med en egen professur i tillämpad psykologi. Hans Kjällquist var den som ledde BIG och sedan som prefekt för ITP kom att bygga upp verksamheten vid institutionen och den utbildning som gavs. Han hade en klar vision av hur han ville organisera en professionsutbildning och var en utsökt talang när det gällde att orientera sig fram i universitetsbyråkratin. Han lyckades införa tre halva lektorat som kunde innehas av personer som samtidigt arbetade som yrkesverksamma psykologer på den andra halvan. Allt i syfte att stärka professionsinslagen i utbildningen. Hans kom att vara min chef i dryga 20 år.

För min egen del kändes det alltmer otillfredsställande att ha så lite yrkeserfarenhet som jag hade (praktikperioderna och lite kortare vikariat) och samtidigt undervisa på yrkesförberedande moment (TIG) så jag började söka psykologtjänster. Jag sökte massor, till en början i Malmö-Lund och södra Skåne, helt utan framgång. Det var ont om jobb, och mina universitetsmeriter ansågs nog snarare demeriterande – det var att jobba i ”verkligheten” som var relevant och viktigt. Det jobb jag sökte som låg längst hemifrån – och som jag heller inte fick – var psykiatriska verksamheten i Luleå. Så småningom fick jag ett vikariat i Kristianstad och från 1977 fick jag en tjänst vid Psykiatriska kliniken i Helsingborg. Där kunde jag så småningom förverkliga en tanke jag länge haft: att kombinera min lärartjänst med yrkesverksamhet som psykolog. Samma idé fanns ju bakom tanken på de halva lektoraten, men de var ju redan tillsatta. Jag jobbade halvtid på båda ställena och hade studenter hos mig på kliniken för att fullfölja bl. a. kurser i klinisk diagnostik med personlighetsbeskrivande instrument, d.v.s. inte med frågan om vilken psykossjukdom det handlar om, utan vad är det för person som är sjuk – och i förlängningen hur möter och behandlar vi personen på ett adekvat och bra sätt.

Det blev mycket av en utmaning framförallt de första åren. Det var mycket radikala tankar i studentgrupperna, och diskussionerna kring Mentalhälsokampanjen levde fortfarande. Jag jobbade ju i slutenvården i psykiatrin, och sysslade dessutom med diagnostik, något som var urbotat dåligt. Jag och det vi gjorde blev ständigt ifrågasatt - det var en lärarik eklut att gå genom. Men det resulterade också i att studenterna fick rika möjligheter att reflektera över organisation, roller, spel, samverkan mm och inte bara personlighetspsykologi.

Denna verksamhet tog slut för min del då min halva som kliniker ändades i och med att jag blev engagerad i IHPU, Psykologförbundets utbildningsinstitut. Men på institutionen fortsatte jag bl.

a med att syssla med gruppdynamisk utbildning som jag gjort sedan 1980 ungefär. Det är också psykologjobb, men en helt annan historia.

Hur jag inte blev psykolog. Gunn Johansson

Under det gångna halvsekle har utbildningen av psykologer genomgått grundliga förändringar mot ett allt mer kvalificerat innehåll. Här följer en illustration av läget för 50 år sedan och sådana konsekvenser som det kunde få.

Yrkesval

När jag gick ut gymnasiet 1960 hade jag mycket begränsade kunskaper om det utbud av studier och påföljande karriärer som ett universitet kunde erbjuda. De enda förebilder med akademisk utbildning som jag kommit i kontakt med var mina lärare på högstadiet och i gymnasiet, och lärare visste jag att jag inte ville bli. En dragning åt något människovårdande fanns nog och läkare var ju ett yrke som man kände till och den utbildningen kändes lockande. Men det var på gränsen att jag skulle klara de höga intagningskraven. När jag dessutom läste i tidningen att läkarkåren numera var så hårt belastad att läkarna i genomsnitt bara hade ca 12 minuter till sitt förfogande för varje patientbesök så lät det inte bra.

I materialet som vi fått under yrkesorienteringen nämndes också detta nya yrke, psykolog, som visserligen ännu inte var helt etablerat men som inom en nära framtid förväntades kunna erbjuda en yrkesbana. Och där borde det väl ändå handla om mer än tolv minuter per patient. Eftersom de universitetsämnen som krävdes för psykologyrket samtidigt kunde tillgodoräknas som kompletteringspoäng vid antagning till läkarutbildningen så verkade det vara en smart strategi att tillämpa för att hålla två dörrar öppna.

Efter en första termin med sociologi och pedagogik anmälde jag mig till den propedeutiska kurs som utgjorde urvalsinstrumentet för tillträde till ett betyg i psykologi. Jag tror att jag redan under denna propedeutiska kurs blev fast. Kursboken, Gösta Ekmans "Psykologi" (126 sidor lång), och innehållet i föreläsningarna var något helt annat och mera spännande än jag föreställt mig utifrån gymnasiekursen i psykologi. Här paradades ett spännande och högst meningsfullt kursinnehåll med ambitionen att kvantitativt dokumentera och till och med mäta aspekter av det mentala livet. Jag gillade alltihop och fortsatte med två och tre betyg.

De obligatoriska kraven omfattade också ytterligare studier i pedagogik och sociologi. Även de kurserna var intressanta, men det var psykologin som främst fängade mitt intresse och det var inte längre aktuellt att läsa medicin.

Extraknäck hos forskarna

Under studietiden blev jag tillfrågad av lärare på Psykologiska institutionen om jag var intresserad av timanställning som forskningsassistent i olika forskningsprojekt. Det var framför allt laborator Marianne Frankenhausers forskargrupp men även docenten Teodor Künnapas som erbjöd uppgifter som försöksledare respektive räknebiträde. Arbetet kunde utföras vid sidan av studierna, delvis på sommaren, och det gav behövliga extrainkomster så jag tackade ja. Det ledde så småningom till att jag utförde mitt 3-betygsarbete i psykologi inom den fysiologiska psykologin.

Praktik

Min första praktik efter de obligatoriska teoristudierna fick jag hos Olena Sennton på Långbro sjukhus. Olena som var relativt tidigt etablerad som chefspsykolog vid detta mentalsjukhus höll till i den gamla läkarvillan med en grupp biträdande psykologer (se hennes egen berättelse i del 1 Klinisk psykologi). Jag hade stor respekt för hennes och hennes medarbetares kunskaper och erfarenhet och blev därför överraskad av hur psykologkompetensen togs till vara – eller snarare inte togs tillvara – av psykiatrin. För mig blev det en ögonöppnare att ta del av somliga ytterst summariska remisser. Det kunde till och med stå enbart ”IQ?” Jag insåg att den kliniska psykologin skulle ha en bra bit kvar till den status och betydelse som jag med praktikantens nyvunna teorikunskap och tvärsäkra inställning ansåg att den borde ha. I andra avseenden hade jag dock omdöme nog att inse mina egna tillkortakommanden. Kontrasten mellan min egen situation som drygt 20-årig relativt bekymmerslös universitetsstuderande och de deprimerade, medelålders män, dignande under familjens förväntningar på utlandssemestrar och perspektivfönster, som jag blev satt att testa, blev stundom svår att överbrygga. Det kändes förmätet att tro sig kunna göra så mycket nytta med en testning i sådana lägen och en tydlig otillräcklighetskänsla infann sig.

En andra och kortare praktikperiod fullgjorde jag hos Lars Kebbon som var vd för Skandinaviska Testförlaget. Där lärde jag mig mycket på kort tid, men när jag därefter hade sökt och erhållit legitimation som biträdande psykolog kände jag mig inte redo att söka arbete som kliniker vilket varit mitt mål. Jag kände helt enkelt att det jag dittills lärt mig av psykologi, hur intressant det än var, rörde sig på ett teoretiskt plan ganska långt ifrån praktiken.

Valet mellan forskning och praktik

Jag hade under praktikperioderna haft viss kontakt med forskargruppen för fysiologisk psykologi på Stockholms universitet. Ungefär samtidigt som jag erhöll min legitimation ställdes jag inför ett val. Olena Sennton erbjöd ett vikariat som biträdande psykolog på Långbro sjukhus och från universitetet kom ett erbjudande om ett halvårsförordnande som forskningsassistent åt en amerikansk gästforskare, socialpsykologen William W Lambert. Jag valde det senare - om det var psykologyrket jag skulle ägna mig åt så var det kanske lika bra att avlägga en fil.lic.-examen på en gång och framöver söka legitimation som självständig psykolog. Assistentjobbet skulle kunna generera underlag för en sådan examen. Så blev det också, men i själva verket var det nog här jag gjorde mitt val och så småningom blev forskare.

Så kom det sig att en student som ville få gott om tid att tala med patienter valde psykologi framför medicin och att hon till slut landade i forskning på gränsområdet mellan psykologi och medicin. Dessutom med inriktning mot arbetslivet och nästan helt utan klinisk tillämpning.

Andra slags tillämpningar av psykologisk kunskap kom jag ändå att ägna mig åt. Min forskning kom bland annat att handla om individperspektiv på förändringar i arbetslivet, t.ex. informations- och kommunikationsteknikens intåg på kontor och i kontrollrum, intensifieringen av citytrafik, avtalspensioneringens för- och nackdelar. Att föra ut resultaten av sådana projekt till praktiker - psykologer och andra - blev en avsevärd del av forskarlivet. Ytterligare ett annat slags engagemang var arbetet i exekutivkommitten inom the International Association of Applied Psychology. Under ett par decennier kom jag också att ingå i ett Europeiskt nätverk av arbetspsykologiprofessorer som träget arbetade på att åstadkomma en europeisk referensmodell för en psykologutbildning på arbetslivets område. Under slutet av 1900-talet spretade utbildningarna nämligen åt litet olika håll, det blev särskilt tydligt efter att kommunikation och samarbete öppnats upp mellan öst och väst. Den referensmodell vi då arbetade med blev senare en utgångspunkt för det som numera utgör EuroPsy-modellen för europeisk certifiering av arbets- och organisationspsykologer.

Litteratur

Ekman, G. (1961). Psykologi. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Personförteckning

- Ahlström KG, 11
 Andersson Bengt-Erik, 9, 10
 Aspelin Kurt, 7
 Attman Artur, 7
 Bemmalm Sture, 10
 Bergström Lennart, 14
 Bertelsen Jes, 15
 Björsjö Märta, 11
 Blomberg Dick, 9
 Bullock Donald, 10
 Dahllöf Urban, 11
 Danvik Lasse, 12
 Dyborg Odd, 13
 Ehrenskjold Gori, 14
 Ek Sverker, 7
 Ekman Gösta, 25
 Elmgren John, 8, 19, 20
 Eriksson Bo, 10
 Faxén Nils-Bertil, 20
 Feigenberg Loma, 17
 Florin Lillemor, 17
 Frankenhaeuser Marianne, 26
 Galaasen Carl, 13
 Graham Åke, 9, 10, 15
 Granlid Hans, 7
 Guettler Klas, 17
 Göransson Bengt, 22
 Hedenius Ingemar, 19
 Herlitz Lars, 7
 Hjelholt Gunnar, 14
 Holmgren Christel, 19
 Hotvedt Terje, 13
 Härnqvist Kjell, 8, 9, 13, 15
 Højmark-Lundsteen Lise, 14
 Johnsson Gunnar, 22
 Johnstad Tryggve, 14
 Jonsson Carl Otto, 16
 Katzenelson Boje, 12
 Kebbon Lars, 26
 Kjällquist Hans, 21
 Knudsen Leif, 7
 Krigström Åke, 15
 Künnapas Teodor, 26
 Lambert William W, 27
 Landsbergis Vyutuatas, 18
 Larsson Knut, 9
 Leandersson Åke, 11
 Lekberg Eva, 13
 Liedén Aase, 17
 Ljunggren Maria, 12, 13, 14, 16
 Ljunggren Parknäs Maria, 18
 Lundkvist Inga-May, 13, 14
 Macy Joanna, 18
 Magne Olof, 8
 Marcher Lisbeth, 14
 Mellander Klas, 15
 Myrdal Jan, 7
 Ollars Lennart, 14
 Ponzo Ezio, 18
 Sennton Olena, 26, 27
 Sjølund Arne, 13, 14
 Svensson Ulf, 16
 Svingby Gunilla, 10
 Thorén Arne, 7
 Thorén Karin, 11
 Tidland Arne, 10
 Trankell Arne, 8
 Wallin Erik, 9
 Wermlund Sven, 8
 Westrin Per-Anders, 21
 Wijk Bertil, 11
 Wiksten Sif, 10
 Zackrisson Per-Gunnar, 8
 Östmar Jan-Erik, 16

Förkortningar

- | | |
|-----------|--|
| ALI-RATI | Arbetsledarinstitutet-Rationaliseringstekniska Institutet (tidigare namn på M-gruppen) |
| BIG | Beteendevetenskapliga Institutionsgruppen (Lund) |
| EIT | European Institute for Transnational Studies in Group and Organizational Development |
| Fil. Kand | Filosofie kandidatexamen |
| Fil.lic | Filosofie licentiatexamen |

| | |
|---------|---|
| Hermods | Hermods Korrespondensinstitut |
| IHPU | Institutet för Högre Psykologutbildning |
| IPU | Institutet för programmerad undervisning |
| ITP | Institutionen för Tillämpad Psykologi |
| Lic | licentiat |
| LKAB | Luossavaara Kiirunavaara Aktiebolag |
| NKI | Nordiska Korrespondensinstitutet |
| PEG | Psykologutbildning Efter Grundutbildningen |
| SÖ | Skolöverstyrelsen |
| TIG | Tillämpningsutbildning Inom Grundutbildningen |
| UHÄ | Universitets- och högskoleämbetet |



Psykologyrkets utveckling i Sverige

Seniorpsykologer berättar

Ett ämne – två världar

Lars Sjädh

Mitt yrkesliv som arbetspsykolog, forskare och pedagog

Seniorpsykologerna inom Sveriges Psykologförbund
i samarbete med Psykologihistoriska Sällskapet

Mitt yrkesliv som arbetspsykolog, forskare och pedagog.

Lars Sjödahl

www.larssjodahl.com

Yrkesroller som psykolog, lärare eller forskare inom ett så brett ämnesområde som psykologi kan förstås först då de presenteras i ett sammanhang som ger dem mening. En utgångspunkt kan vara att placera den enskildes yrkesliv i faser som tillsammans bildar en enhet med hänsyn till fasernas konsekvenser. Här följer en kort beskrivning över de faser som format mitt eget yrkesliv som lärare, psykolog och forskare.

FAS 1

Den första fasen omfattar lärarverksamhet varvad med förvärvsarbete. Med en 4-årig folkskollärover utbildning direkt på en realskoleexamen var läget bäddat för akademiska studier i psykologi, pedagogik och sociologi samt en kurs på Psykotekniska Institutet Stockholm. Mina lärare var i tur och ordning Rudolf Anderberg, Wilhelm Sjöstrand, Gunnar Boalt samt Valdemar Fellenius. Med akademisk examen förändrades min yrkesscen. Jag sökte och tillträdde en tjänst som konsulent i pedagogik och psykologi vid dåvarande Kungliga Skogsstyrelsens utbildningsavdelning. Tjänsten innebar ansvar för den skogligen lärarutbildningen, samt rådgivning och arbetsledarutbildning inom skogvårdstyrelser och skogsindustrier. Skogsstyrelsens utbildningsavdelning överfördes till Skolöverstyrelsen vid slutet av 60-talet, där den bildade egen avdelning inom Byrån för Jord-och Skogsutbildning. I skarven mellan dessa "ägarbyten" tjänstgjorde jag en kortare tid som skolpsykolog i Norrköping. Denna första fas var en ljus tid med stor frihet och gott kamratskap. Under de 9 år som jag ansvarade för den skogligen lärarutbildningen hade jag stor frihet att utforma undervisningen i pedagogik och psykologi på ett sätt, som jag idag inser var ganska annorlunda än de rutiner som mötte mig senare, när jag gick över till ett lektorat på Lärarhögskolan i Malmö. Som exempel kan nämnas att vid de skogligen lärarkandidaternas lektionsövningar fanns det ofta med en skoglig ämnesexpert (skogsmästare eller jägmästare) och alla lärarkandidater deltog i utvärderingen av varandras övningslektioner.

Skattningsformulär och diskussion följde med varje lektionsövning. Detta samarbete mellan ämnesexpert och pedagogisk-psykologisk expert gjorde det lätt för mig att nyansera och tillämpa mina egna ämneskunskaper i pedagogik och psykologi på de sammanhang, där kunskaperna skulle omsättas i praktiken. När t.ex. fällningsarbetet inte längre tolererades som ensamarbete utan måste ske i grupp, ökade antal fällningsolyckor drastiskt, den enskilde riskerade helt enkelt att bli påfälld av sina arbetskamrater. En omfattande enkät till 140 skogsyrkeslärare lyckades ringa in de arbetsmoment som var kritiska ur olycksfallsynpunkt vid fällningsarbete i grupp och som samtidigt krävde särskild metodisk uppmärksamhet ur inlärningssynpunkt, dvs. inläringen krävde lärarledd kognitiv och motorisk feedback. Resultaten från denna undersökning omsattes sedan vid skogsbruksskolornas särskilda övningsgårdar, en åtgärd ganska lik flygets användning av data erhållna med Flanagans "Critical Incident"-metodplaneringen av projektet drog också nytta av Mårdbergs och Baneryds arbete "Psykologisk befattningsanalys" (PA-rådet 1971). I den skogliga olycksfallsstatistiken finns en nedgång i antalet fällningsolyckor med dödlig utgång från ett antal av 28 till 3 per år under en relativt kort tidsperiod omfattande introduktionen av anpassade övningsgårdar. Psykologiämnet vid lärarkurserna under de 9 åren vid Skogsstyrelsen omfattade alltid föreläsningar i perceptionspsykologi, beslutsfattande och subjektiva bedömningar. Lärareleverna fick vid varje kurs rätta skrivningar från lärlingskurser och genomföra skattningar av lärlingars färdigheter. Materialet sammanställdes, presenterades och diskuterades med kursdeltagarna, som på så sätt fick tillfälle att kalibrera sina egna referensramar. Materialet blev med tiden mycket omfattande och jag beslöt mig för att sammanställa ett urval, som kanske skulle ge mig tillfälle att höja något av betygen i min fil. kand. examen. Tillfället kom och jag lämnade in till professor Arne Trankell en teoretiskt analyserande och illustrerad sammanställning över betygsättnings-problem, såsom kalibrering av lärarnas referensramar, resultat från reliabilitets- och valideringsprövningar, samt olika normativa utgångspunkter såsom individuell, diagnostisk, relativ eller absolut utgångspunkt Trankell återkom efter några dagar med beskedet *"det här du har lämnat in är ingen trebetygsuppsats, det är en färdig lic-avhandling. Allt du behöver göra är att tentera av föreskriven litteratur, sedan presentera din avhandling vid två seminarier."* Jag berättar detta för att visa hur en lärartjänst mycket väl kan integreras parallellt med forskning. Vid lärarhögskolan i Malmö, där jag senare kom att både undervisa och forska gjordes flera försök till en sådan kombination. Hur detta

lyckades vet jag inte riktigt men jag har på känn att det inte alltid slog så väl ut. Ser jag till min egen bakgrund så var förutsättningarna för en lyckad kombination undervisning– forskning den frihet från detaljstyrning jag upplevde beträffande relevant innehåll i psykologiundervisningen tillsammans med det ämnesstöd som fanns tillhanda, från någon skoglig ämnesexpert vid de flesta lektionsövningarna. Min bakgrund som anställd vid Skogsstyrelsen förde också med sig ett flertal internationella uppdrag från FAO, UN, såsom lärarkurser för afrikanska och asiatiska skogsskolelärare samt föreläsningar vid FAO-möten i Genève and Zollikofen.

FAS 2

Övergången till lektoratet vid Lärarhögskolan i Malmö i 1968 var spännande. Här mötte jag nya kategorier lärarelever, såsom speciallärare, folkskolelärare och blivande gymnasielärare. Särskilt spännande och givande var kontakten med eleverna på speciallärarlinjen. De var något äldre än övriga kandidater, då de som regel hade flera års lärarerfarenhet med sig i bagaget när de nu vidareutbildade sig till speciallärare. Detta var delvis en ny värld för mig, en värld som förutom nya personkontakter också öppnade portarna till nya forskningsuppdrag. Ganska snart blev jag ombedd av Skolöverstyrelsen att utreda behovet av en mera omfattande yrkespedagogisk forskning och samtidigt inventera sådan forskning inom några andra namngivna länder. När detta uppdrag var slutfört (1969) sökte jag och erhöll från Skolöverstyrelsen omfattande forskningsanslag för ett eget yrkespedagogiskt projekt, som skulle komma att sträcka sig över 4-5 år. Till mångas överraskning valde jag ett humanistiskt ämnesområde, nämligen den psykosociala, medmänskliga aspekten på relationen vårdare-patient. En och annan tjänsteman på skolöverstyrelsen skulle nog hellre sett mig välja ett mera matnyttigt forskningsområde, t.ex. utbildningsplanering inom verkstadsindustrin.

Forskningsprojektet kom att kallas Y-projektet, alternativt vårdprojektet. Det kom att pågå i 4-5 år. Samarbete med vårdsidan blev från början ganska problematiskt, inte så att produktionen av resultat blev åsidosatt, tvärtom data materialet blev med tiden mycket omfattande, 172 bandinspelade intervjuer med sjuksköterskor på deras arbetsplatser och ca 2000 utskrivna sidor från det bandade materialet med påbörjad innehållsanalys. Problemet var den tystnad som mötte mig vid försök till dialog med avnämaren till mina resultat, dvs. Skolöverstyrelsens vårdbyrå. Avrapporteringen var långt framskriden när jag blev ombedd

att åtaga mig ett nytt projekt, om skogsförnyring och skogsvård. Vid denna tidpunkt var den skogliga utbildningen flyttad från Skogsstyrelsen till Skolöverstyrelsen. Tyvärr blev arbetet med den slutgiltiga avrapporteringen av Y-projektet tillsammans med planeringsarbetet för det nya skogliga projektet för mycket, för arbetskrävande - jag 'gick i väggen' som det heter och sökte hjälp på psykiatriska kliniken i Lund för att få en tids time out. Resultatet av detta besök blev 15 års kamp mot sviter från ensidig neuroleptika-behandling, som slutade med förtidspensionering år 1990. Denna mörka fas i mitt yrkesliv inrymmer dock en ljusglimt. Kollapsen inträder samtidigt som jag står beredd att disputera för doktorsgraden på två av mina mera omfattande arbeten inom Y-projektet, en rapport om de bandade intervjuerna med 172 sjuksköterskor samt en rapport om konstruktion av attitydskalor, vilka lade grunden till en tvärsnittsstudie över attitydutvecklingen under själva sjuksköterskeutbildningen. Båda rapporterna var omfattande. De mottogs tyvärr med tystnad från uppdragsgivaren, dvs. Skolöverstyrelsens vårdbyrå. Förberedelserna för disputation fick läggas på hyllan. Det gick inte att ro iland en sådan formell och krävande procedur som en disputation samtidigt med 5 psykofarmaka i kroppen. I detta läge fick jag ett gott råd av en institutionsmedlem: *'Sänd in dina rapporter till docentnämnden och ansök om behörighet som docent'*. En kartong med ett fyrtiotal arbeten gjordes i ordning och sändes till en granskningsexpert, professor vid ett universitet utan koppling till Malmö eller Lund. Tiden dröjde, men en dag kom beskedet. I min yngsta dotters dagbok står. *'Pappa har blivit dusedent[sic!]. Vi skall äta ute idag.'* En ljusglimt i mörkret.

Denna mörka fas i mitt liv, orsakad av en ensidig överförskrivning av bl.a. neuroleptika, en medicin som inte sällan resulterar i permanenta, iatrogena skador, kommer jag att redovisa i ett annat senare sammanhang. Trots allt, konsekvenserna från dessa *'anni horribiles'* öppnade upp ett nytt forskningsområde för mig, nämligen psykiatrisk diagnostik och vård. Jag har sedan dess fått möjlighet att studera åtskilliga andra patientjournaler och upptäckt att min egen journal inte var så unik som jag först trodde. Till detta vill jag återkomma i senare sammanhang.

Under en fas av tillfrisknande med stöd av ett antal engagerade läkare lyckades jag så småningom frigöra mig från all medicinering och återuppta mina intressen för musik, målning och inte minst mina oavslutade forskningsplaner. Varje torsdag under en lång följd av år träffades vi, fyra fioler och en pianist, för att spela kammarmusik. Vi var alla

pensionärer med skilda yrkesbakgrunder, vilket gjorde kafferasterna särskilt intressanta. Idag har dessa medmusikanter tystnat och jag har sökt mig till en lokal orkester, bestående av amatörer och pensionerade proffs. Allt detta tillsammans med återupptagandet av mitt måleri med utställningar blev delar av den återanpassning som länkade samman nuet med mina tidigare och oavslutade yrkesplaner. Den erfarenhet och information jag samlat under dessa år tvingade mig till fördjupning beträffande validitet och val av sanningskriterier vid psykiatrisk diagnostisering. Kristina Taylors uppmaning på Psykologtidningens debattsida (nr. 4-5, 2015) att vi psykologer bör våga göra bedömningar utifrån den information vi besitter har jag bokstavligt talat omsatt i handling på mer än ett sätt, som framgår av följande axplock:

1. Arrangerade på Lärarhögskolan, Malmö ett seminarium om psykiatrisk diagnos med professor Göran Eberhardt inbjuden som föreläsare. En grupp studenter önskade göra sitt examensarbete i ämnet men fick inga pengar till projektet.
2. Gått med i RSMH, deltagit i lokala möten.
3. Gått med i lokal schizofreniföreningen, deltagit i lokala möten, skrivit i deras periodiska tidskrift.
4. Deltagit i DN-debatt om psykiatrisk diagnostik
5. Medverkat i Sveriges Radio P1 "Kanalen", januari 1989
6. Samarbetat med Kilen i Stockholm
7. Publicerat under 1980-90 talet flera artiklar om psykiatrisk diagnostik i Malmö Lärarhögskolans skriftserie "Särtryck och Småtryck".
8. Publicerat mig i Psykisk Hälsa, Svenska föreningen för psykisk hälsa, 1999.
9. Publicerat mig i Clinical Psychology Forum, Division of Clinical Psychology of the British Psychology Society, 1997

Sedan år 2000 har jag skrivit tre böcker, deltagit i flera internationella kongresser, och under 6 år varit redaktör för Brunswik Society Newsletter (BSN) (en välrenommerad vetenskaplig, digital publikation) samt publicerat artiklar om psykiatrisk diagnos i "peer-reviewed"-tidskrifter. I stort har dock mina försök att inspirera till debatt om validitetsproblematiken inom psykiatrisk diagnostik bemöts med tystnad. Denna undvikandeattityd finns också belagd inom såväl psykiatrisk forskning som dito läroböcker. Huvudtemat i mina artiklar och böcker har därför varit nödvändigheten av retroaktiva utvärderingar av patientjournaler i samråd patient - vårdansvarig, det som i facklitteraturen kallas "First Person Account" (Jordan, 1995). Tillvägagångssättet innebär att man inte enbart se till textens koherens, dvs. sammanhang och konsekvens inom journaltexten. En sådan koherensprövning av det skrivna ordet är inte till fyllest som valideringsmetod. Koherensprövning kan vara en

bedräglig metod särskilt när många doktorer skriver om en och samma patient i en och samma journal. Ett konkret exempel är en journal där 16 doktorer skriver om en och samma patient. Merparten av dem, 9 stycken, har aldrig träffat patienten i fråga. Dessa doktorer tar för givet att kollegers tidigare anteckningar, trots tidens gång, fortfarande är aktuella och giltiga. Risken finns i ett sådant fall att konsensus innehåller en avsevärd portion uppförstorade, felaktiga eller inaktuella omdömen om patienten. Därför räcker det inte med enbart en koherensprövning (samstämmighet) vid granskning av patientjournaler inom psykiatrin. Textens innehåll måste också prövas retroaktivt gentemot tillgängliga korrespondenskriterier, d.v.s. konkreta informationskällor, ofta unika för det enskilda fallet. Många gånger är det endast patienten i fråga som kan bidra med dessa kriterier, eftersom det handlar om patientspecifik, s.k. idiografisk information från patientens olika, ekologiska nischer, såsom utbildning, yrkeserfarenhet, arbetsmiljö, uppväxt, hemförhållanden, framtida yrkesplaner, aktuella och tidigare arbetsförhållanden, vänskapsrelationer, fritidsintressen etc. Tyvärr saknas ofta denna information i psykiatriska patientjournaler, vilket har dokumenterats i flera tidigare arbeten. (Sjödahl 2013; Kutchins & Kirk, 1997).

I en nyligen publicerad doktorsavhandling vid Lunds universitet (Jessica Skoog, 2015) visade det sig att endast 18 procent (467 av 2601) av patienter, som stod på antipsykotiska droger hade någon indikation för sin medicinering inskriven i journalen, dvs. 82 procent saknade indikation för sin antipsykotiska medicinering. Att validera sådana journalanteckningar utan patientens retroaktiva medverkan är en omöjlighet. Den nödvändiga informationen finns ju inte där utan måste härledas från patienten själv i "första person". Detta är huvudtemat i min bok *'Psychiatric diagnoses – are they to be trusted? First listen to the patient!'* (2012). Felaktiga beskrivningar av bokens innehåll som att den skulle handla om feldiagnoser som lätt begås och om patienters subjektiva bidrag till diagnossituationen missar och förringar värdet med retroaktiv *'first person account'*. I själva verket handlar boken ifråga om diagnostiska feldiagnoser med svåra livslånga, iatrogena lidanden och patientens bidrag gäller inte främst subjektiva upplevelser utan tvärtom handlar det om konkret, idiografisk faktainformation.

FAS 3

A second chance. Jag sitter vid min nyinköpta dator, trevar mig fram på Google för att göra mig bekant med nyförvärvet och får då upp på skärmen, som av en slump, en inbjudan att

inkomma med bidrag till "The 20th Annual International Meeting of the Brunswik Society , Minneapolis, MN November 18-19, 2004". När jag söker vidare får jag veta att Egon Brunswik tillhörde "the Vienna Circle", en grupp filosofer och forskare inom natur- och samhällsforskning vid University of Vienna. Egon Brunswik arbetade där som assistent hos Karl Buhler, Paul F. Lazarsfeld och Konrad Lorenz. 1935/1936 erhöll han ett Rockefeller-stipendium som gjorde det möjligt för honom att besöka Berkeley University, där Edward C. Tolman var chef för psykologiavdelningen. Liksom många andra europeiska forskare vid tiden strax före andra världskriget återvände han aldrig till Europa. Han stannade kvar vid Berkely där han efter några år erhöll en professur.

När jag försökte bekanta mig med Brunswiks teori- och metodbyggnad upptäckte jag en överraskning. En nyhet var hans begrepp '*representative design*'. Den fråga Brunswik ställde sig var följande: Varför skall psykologer som forskare nöja sig med att sampla endast över individer? Vi vill ju gärna generalisera våra resultat över interaktionen mellan omgivning (=miljö) och individ. Varför då inte också sampla över miljön, över situationer och sammanhang. Detta är själva hörnstenen i Brunswiks begrepp '*representative design*'. Det har emellertid med tiden visat sig svårt att omsätta detta önskemål i praktiken. Situationer och miljöer är föränderliga och ibland svåra att avgränsa. Därutöver kräver tillämpningen av *representative design* i Brunswiks mening ofta samarbete mellan beteendevetare och särskild ämnes- eller miljöexpert. När jag läste detta slog det mig plötsligt att det omfattande, bandade intervjumaterial som samlats in och skrivits ut under Y-projektets 4-5 år var upplagt helt i linje med Egon Brunswik's krav på *representative design*. Intervjuerna var enligt skriftlig instruktion begränsade till en definierad och exemplifierad omgivningsaspekt, nämligen den medmänskliga, psyko-sociala aspekten på relationen patient-sjuksköterska. Rapporterade episoder klassades av respektive respondent själv till bestämda situationskategorier såsom "under patientens intagning, under diagnosticering, under behandling, under rondan, etc". Vidare var alla respondenternas handlings- och åtgärdsförslag knutna till enskilda, självupplevda situationer. Denna bundenhet till konkreta, rapporterade och kommenterade situationer uteslöt inte möjligheterna att presentera materialet på ett överskådligt sätt, men förde med sig försiktighet beträffande bredare generaliseringar. Kanske fanns nu en möjlighet att återuppta mitt gamla, ej slutredovisade

Y-projekt. Jag skickade in ett abstrakt som upptog följande 7 problemområden, vilka ganska väl täckte det oavslutade Y-projektets forsknings områden:

1. Innehållsanalys av läroplan för sjuksköterskeutbildning
2. Innehållsanalys av attitydpåståenden
3. Konstruktion av attitydskalor
4. Attityd- och personlighetsförändringar under sjuksköterske-utbildningen
5. Faktor analys av sjuksköterskors attityder till yrket
6. Arbetsanalyser, intervjuer med sjuksköterskor på deras arbetsplatser enligt "critical incident"-metoden
7. Retrospektiv utvärdering av ett 20-tal patientjournaler under medverkan av respektive patient (*first person accounts*)

Detta, plus ytterligare några forskningsuppslag, skickades över till konferensledningen. Svaret lät inte vänta på sig. Jag blev inbjuden att presentera min forskning inom Y-projektet vid 20th Annual International Meeting of the Brunswik Society in Minneapolis, MN, Nov 18-19 2004. Tiden för presentationen var begränsad för varje deltagare till 20 minuter följda av 15 minuter reserverade för uppföljande diskussion. Sakdebatterna blev livliga. Man ville veta mer om vem Karl Popper var, hur man kunde bygga validering av patientjournaler på Poppers trevärldskoncept, hur man använder Venn-diagram vid innehållsanalys av texter och skäl för patientmedverkan vid retrospektiv utvärdering av patientjournaler inom psykiatrin. På kvällen träffades vi alla till en gemytlig måltid. För mig personligen kändes samvaron som något nytt, en sedan länge efterlängtd kollegial gemenskap. De informella kontakter som nu knöts blev bestående och kom att forma mina kommande år som "a second chance", d.v.s. en senkommen fortsättning på mitt tidigare yrkesliv som psykologiforskare. Den öppenhet jag nu mötte i kontakterna med mina nya kolleger var något nytt. Som exempel vill jag nämna en brevväxling med tidigare redaktören för BSN, Chris Anderson. Redan under sommaren 2004, innan jag bestämt mig för att delta i Minneapolis-mötet skrev jag några rader till Chris Anderson, där jag ställde mig frågande till vissa begränsningar inom den kognitiva beslutforskningen, nämligen den något ensidiga fokuseringen på enbart objektiva beslutskriterier. Det flesta beslut och bedömningar här i världen sker ju utan tillgång till några objektiva kriterier. För att konkretisera problemet refererade jag till Peter Tjajkovskijs självbiografiska beskrivning av hur en tonsättare arbetar.

Tjajkovskij vänder sig mot den gängse uppfattningen att konstnärlig kreativitet är ett resultat av starka emotionella upplevelser. När han själv fångats av starka känslor och stämningar var han oförmögen att arbeta som kompositör. Senare, då han försökt gestalta sina känsloupplevelser i toner var det i huvudsak en kognitiv uppgift. Chris Andersons svar kom omgående: *“Lars ---Creativity is something that decision making psychologists don’t usually consider, but I think we need to be good behavioral scientists and not just be blinded by our interests”*. Jag återger denna brevväxling mot bakgrunden av den tendens som finns inom psykologisk forskning och tillämpning att betrakta det vi kallar kognitiv forskning som innehållsmässigt skild från en mera kvalitativ, introspektiv forskning. I själva verket är det svårt att tänka sig ett kognitivt beslutsfattande utan inslag av känslokomponenter Värt att nämna I detta sammanhang är att i årets BSN hittar vi ett bidrag som handlar om *“Communication of Musical Emotions”* (B. Gingras, p. 12, 2015). Den öppenhet inför nya impulser som kommer till uttryck i Chris Andersons svar ovan ledde snart till nya kontakter bland vilka jag vill dröja vid ett mail från Zurich Tekniska Högskola, avsänt från en doktorand, Esther Kaufmann. Brevet innehöll en artig förfrågan om jag var villig att engagera mig som som medförfattare till en artikel om den idiografiska aspekten på Brunswik-forskningen, d.v.s. studier där resultaten redovisades för enskilda försökspersoner och inte enbart gruppvis. Detta var spännande, inte svårt att tacka ja till. Det dröjde inte länge, ett år vill jag minnas, så var vår artikel publicerad i *“International Journal of Idiographic Science, (2007)”*. Artikeln tillsammans med ett informationsblad signerat *“Lund University och Tekniska Högskolan ETH, Zurich”* presenterades under året 2007 av Esther Kaufmann på 4 internationella konferenser, två i Europa (Warszawa och Zurich) samt två i USA (båda i Long Beach Kalifornien). Den årliga publikationen, BSN, gav mig nu många tillfällen att inte bara publicera egna bidrag utan också artiklar tillsammans med kolleger såsom Esther Kaufmann, Jim Athanasou och Werner Wittmann.

Sent under vintern 2007 kontaktades jag av Bernhard Wolf, professor i psykologi vid Landau Universitet. Han berättade om sina planer att samla utvalda Brunswik-forskare till en konferens i Landau. Förslaget understöddes av Roland Stoltz, professor vid Zurich Tekniska Högskola och Gerd Gigerenzer, professor vid Max Planck Institutet. Bernhard Wolf ville komma över till Lund och diskutera innehåll och deltagare med mig under några dagar *“We should sit down and talk a bit ”* var hans budskap. Nu var vintern inte den lämpligaste

tidpunkten för ett sådant företag, så vi bestämde därför en senare träffpunkt, följande år när våren började komma. Under några soliga vårdagar var han min gäst i Lund. Vi varvade ämnesdiskussioner och programplanering med promenader i världuset. Bernhard hade ett favoritintresse: gamla kyrkor och även en favorit psykolog, Fritz Heider. Innan han lämnade Lund för återresa besökte vi tillsammans Dalby kyrka, biskopskyrka under tidigt 1000-tal. Sorgligt nog föll det på min lott att skriva hans minnesruna 4 år senare i BSN 2008. Bernhards konferens gick av stapeln under två dagar 16-17 juli 2008, med 22 utvalda deltagare från olika länder. Mitt eget bidrag var rubricerat "*The idiographic perspective in medical decision making*". Detta möte förde med sig ytterligare kontakter med kolleger specialiserade inom forskningsområdet "*decision making*". Året innan Landaukonferensen hade jag blivit tillfrågad att ta över redaktörskapet för BSN, något jag accepterade förutsatt att Esther Kaufmann var beredd att svara för själva redigerings-arbetet. Efter 6 års redaktörskap med granskning och läsning av spännande manus från internationella forskare fann jag det lämpligt att träda tillbaka år 2013. Redaktörskapet övertogs nu av ett team bestående av tre forskare inom beteendevetenskap. Förhoppningsvis kommer jag att kunna fortsätta ännu en tid att bidra med någon årlig artikel till denna skrift. I årets BSN diskuterar jag den diagnostiska situationen läkare-patient som en assymetrisk beslutsprocess (Sjödahl, 2015, s.42).

Trots de disparata faserna i mitt yrkesliv upplever jag det i bakspeglarna som en helhet där konsekvenserna av tidigare faser motiverar senare. Sekvensen av händelser som gestaltar en yrkesutövers livslopp ger också en bild av den kultur den sociala omgivning som han eller hon verkat inom. Ett yrkesliv rymmer inte enbart en individuell verklighet, utan även en kulturell och social verklighet, som sträcker sig långt bortom den enskildes pensionsålder. Självt upplevde jag detta starkt vid hemkomsten från sjukhuset, efter min första hjärtattack. I datorn låg ett mail med uppmaning att kontakta Mark Graber, professor emeritus vid State University of New York. Han hade läst mina bidrag i BSN och var speciellt intresserad av ett som handlade om '*path dependence*' - ett begrepp ofta använt inom ekonomi och historia men aldrig tidigare tillämpat inom psykologi och medicinsk diagnostik. Han ansåg begreppet i högsta grad relevant för studier av medicinska feldiagnoser. Som redaktör för en ny medicinsk tidskrift, "*Diagnosis*", fokuserad på medicinsk feldiagnostik bad han mig att skriva en artikel om begreppets tillämpning inom detta område. Jag vill gärna nämna denna

kontakt som exempel på den öppenhet jag genom-gående mött från forskare utanför landets gränser, en öppenhet som står i stark kontrast till den tystnad som omgett mina många bidrag på hemmaplan. Uppriktigt talat har jag stora svårigheter att sätta punkt för mitt yrkesliv. Dock vet jag att så länge jag känner mig representera värden utöver min rent biologiska existens så kommer jag att på ett eller annat sätt att spinna vidare på mina tidigare yrkestrådar.

LITTERATUR

- Ajzen, I. (1991). *The theory of planned behavior*. Organizational behavior and human decision processes, 50, 179-211.
- Anscombe, G.E.M. (2002). *Practical inference*. In R. Hursthouse, G. Lawrence, & W. Quinn (red.), *Virtues and reasons* (ss. 1-34). Oxford: Clarendon Press.
- Brunswik Society Newsletter (2004-2015)
<http://www.albany.edu/cpr/brunswik/newsletters/index.html>
- Jordan, J.C. (1995). *First person account: Schizophrenia – adrift in an anchorless reality*. Schizophrenia Bulletin 21(3), 501-503.
- Kaufmann E. (2010). *Flesh on the bones: A critical meta-analytic perspective of achievement lens studies*. Doctoral dissertation. University of Mannheim.
- Kutchins, H., & Kirk, S. A. (1997). *Making us crazy: DSM: the psychiatric bible and the creation of mental disorders*. New York: The Free Press.
- Recensioner (2013). *Psykologtidningen* 7, ss.36-37.
- Sjödahl, L. (1970). *Betygssättningen inom den skogliga grundutbildningen*. Sveriges Skogsvårdsförbunds Tidskrift 68 (2): 113-125.
- Sjödahl, L. (1973). *Val av beskrivningsaspekter vid befattningsanalyser för utbildningsplanering*. Sveriges Skogsvårdsförbunds Tidskrift 71 (3): 265-283.
- Sjödahl, L. (2003). *Psykiatrins dilemma – människosyn och kunskapssyn*. Visby: Books-on-Demand.
- Sjödahl, L. (2012). *Psychiatric diagnoses – are they to be trusted? First listen to the patient!* Visby: Nomen Publishing.
- Sjödahl, L. (2013). *Path dependency and routines. A threat to capability development*. The Brunswik Society Newsletter. ss. 42-43.
<http://www.albany.edu/cpr/brunswik/newsletters/index.html>
- Sjödahl L. (2014). *Path dependence and routines: A threat to capability development*. *Diagnosis*, 2, 183-188.
- Sjödahl, L. (2015). Solving asymmetric decision situations. *The Brunswik Society Newsletter* ss. 42-44.
- Sjödahl L. (2015). *Solving asymmetric decision situations*. The Brunswik Society Newsletter ss. 42-26
- Skoog, J. (2015) *Analysis of factors of importance for drug uses*. Medicinsk fakultet, Lunds universitet. ISSN 1652-8220.

Personförteckning

Anderberg Rudolf, 3
Anderson Chris, 10
Athanasou Jim, 11
Baneryd Kurt, 4
Boalt Gunnar, 3
Buhler Karl, 9
Eberhardt Göran, 7
Fellenius Valdemar, 3
Gigerenzer Gerd, 12
Gingras B, 11
Graber Mark, 12
Heider Fritz, 12
Jordan, 7
Kaufmann Esther, 11, 12

Kutchins & Kirk, 8
Lazarsfeld Paul F., 9
Lorenz Konrad, 9
Mårdberg Bertil, 4
Popper Karl, 10
Sjödahl L., 8, 12
Sjöstrand Wilhelm, 3
Skoog Jessica, 8
Stoltz Roland, 11
Taylor Kristina, 7
Tjajkovskij Peter, 11
Tolman Edward C., 9
Trankell Arne, 4
Wittmann Werner, 11
Wolf Bernhard, 11